

Zorgen over de intensieve veehouderij

*Prof. dr. Bart Gremmen, Centrum voor Methodische Ethiek en Technologie Assessment
Dr. Martin Scholten, Animal Sciences Group*

Prof. dr. Bart Gremmen

In Nederland worden al een paar duizend jaren dieren gehouden. Dierlijke producten werden vroeger geproduceerd op kleinschalige, gemengde bedrijven. Een groot deel van de bevolking werkte toen op deze bedrijven en consumeerde wat ze produceerden. Na de Tweede Wereldoorlog is een verschuiving opgetreden van extensieve naar steeds intensievere veehouderij. 'Zo veel mogelijk efficiënt produceren voor zo weinig mogelijk geld', dicteerde de Mansholt-doctrine. Dit had vele gevolgen, zoals de verschuiving van de aandacht van het individuele dier naar de veehouderij als systeem en de professionalisering van de veehouders; maar er zijn ook milieuproblemen opgetreden en de afgelopen jaren een aantal spraakmakende uitbraken van dierziekten.

1.3

Anno 2010 werkt nog slechts een paar procent van de bevolking in de veehouderij. Daardoor is de bevolking, in haar twee verschillende rollen als consumenten en burgers, niet meer betrokken bij de veehouderij en zijn huisdieren de standaard voor dierenwelzijn geworden. Vooral de steeds verdergaande schaalvergroting roept maatschappelijke discussie en verzet op. De tegenstanders van de intensieve veehouderij betogen dat de intensieve veehouderij immoreel zou zijn: 'zo mogen we in Nederland niet met onze dieren omgaan'. Volgens deze mensen zijn in de moderne veehouderij alleen economische waarden van belang. Wij verwerpen deze stellingname omdat daardoor de discussie niet alleen wordt gepolariseerd, maar ook de schuld van de problemen eenzijdig wordt neergelegd bij het onverantwoordelijke gedrag van de veehouders. In deze bijdrage gaan wij daarom op zoek naar de normatieve uitgangspunten van de intensieve veehouderij, waarbij wij de zorgen in de maatschappij als uitgangspunt nemen. Ons voorstel is om het begrip 'zorgvuldig' te reserveren voor een modern ingerichte intensieve veehouderij die enerzijds garant staat voor de zorgzame omgang met dieren die door de maatschappij aan deze sector zijn toevertrouwd, en anderzijds garant staat voor het nauwkeurig en precies naleven van professionele waarden (zorgvuldigheid). Wij zullen de relatie tussen zorgzaam en zorgvuldigheid uitwerken op drie niveaus: het algemene niveau van de maatschappelijke zorgen, de zorgethiek en de professionele zorgvuldigheid.

'Het gaat over de manier waarop algemene waarden worden vertaald naar de intensieve veehouderij'

Maatschappelijke zorgen over de intensieve veehouderij

Consumenten en burgers maken zich zorgen over dierenwelzijn en volksgezondheid. Allerlei groeperingen, zoals Wakker Dier, Partij voor de Dieren, en de Dierenbescherming, maken zich zorgen over de behandeling van het individuele dier in de intensieve veehouderij. De gezondheid van de dieren neemt daarbij een centrale plaats in. De Q-koorts, vogelgriep en ESBL veroorzaken een bezorgdheid onder burgers, zoals duidelijk bleek uit het burgerinitiatief 'Megastallen Nee'.

Daarnaast zijn er zorgen over negatieve milieu-invloeden, de afname van soortenrijkdom, aantasting van het landschap en het opraken van schaarse hulpbronnen. De zorgen gaan dus niet over het gedrag van individuele boeren, daar houdt de Landelijke Inspectiedienst Dierenbescherming zich mee bezig. Het gaat over de manier waarop algemene waarden, die kunnen rekenen op een brede politieke steun, worden vertaald naar de intensieve veehouderij. Deze maatschappelijke waarden vormen het normatieve kader van een land en worden vertaald in passende wetgeving.

De belangrijkste maatschappelijke waarden in de intensieve veehouderij zijn voedselzekerheid (de beschikbaarheid van grote hoeveelheden goedkope dierlijke producten), volksgezondheid, kwaliteit van voedsel, dierenwelzijn, milieu en duurzaamheid, en biodiversiteit. Het bestaansrecht van de bijbehorende maatschappelijke waarden staat niet ter discussie in het maatschappelijk debat over de intensieve veehouderij. Het debat gaat enerzijds over de afbakening van die waarden ten opzichte van elkaar. Bepaalde waarden kunnen elkaar negatief beïnvloeden, zoals bepaalde roosters in een stal die de duurzaamheid bevorderen, maar

het dierenwelzijn verminderen. Anderzijds gaat het debat over de nadere invulling van maatschappelijke waarden, zoals de keuze uit verschillende kooien die soorteigen gedrag bij kippen mogelijk maken.

Aangezien maatschappelijke waarden combinaties zijn van rationele argumenten en emoties, vraagt het serieus nemen van de maatschappelijke zorgen over de intensieve veehouderij dus meer dan alleen maar een rationeel antwoord. Het gaat om het ontwikkelen van een ethiek waarin plaats is voor de zorgen, als combinaties van emoties en argumenten, van mensen over het welzijn van dieren. Deze ethiek is het bredere kader en vormt de basis voor de professionele ethiek van de veehouderij. In deze ethiek is bijzondere aandacht nodig voor de volgende stap: de afweging en afstemming van de waarden van de professionals in de veehouderij ten opzichte van de waarden van groepen buiten die sector.

Zorgethiek en zorgzame veehouderij

Het maatschappelijk debat over de intensieve veehouderij is een debat over waarden en normen, waarbij verschillende invullingen van een goede omgang met dieren inzet van de discussie zijn. Een ethische discussie, zoals in deze bijdrage, is de bezinning op de fundamentele principes en begrippen in het morele debat. Het gaat daarbij om de analyse en evaluatie van de manier waarop individuen hun gedrag laten leiden door de gevolgen van dat handelen (teleologisch ethische theorie) of door de onderliggende principes (deontologische ethische theorie).

De algemene zorgethiek is ontstaan in het kader van de gezondheidszorg [2]. Medische ethiek was vooral ontwikkeld door artsen als professionele groep. De verpleging en verzorging van patiënten is echter breder en daarom werd de zorgethiek in eerste instantie ontwikkeld door en voor verpleegkundigen. Hierbij is de zorg het vertrekpunt: daar waar sprake is van zorgend handelen [4]. Als gezondheidszorgethiek is zorgethiek specifiek voor een patiënt als cliënt en heeft te maken met grote kwetsbaarheid, met vragen en situaties die zeer indringend en ingrijpend kunnen zijn in iemands leven. Waar andere stromingen binnen de ethiek accent leggen op rechten en plichten, concentreert de zorgethiek zich op waarden die van belang zijn voor het in stand houden en laten floreren van (zorg)relaties, zoals betrokkenheid, afhankelijkheid, verantwoordelijkheid en zorgzaamheid [2].

‘De vraag is of de
zorgethiek van
toepassing is op de
(intensieve) veehouderij’

Voor de zorgethiek is ‘zorgen’ een wezenlijk aspect van het mens-zijn. Zorgethiek ziet de zorgrelatie altijd als onderdeel van een netwerk van verantwoordelijkheden. Dan gaat het niet alleen om de verantwoordelijkheden van de zorgvrager en zorgverlener ten opzichte van elkaar, maar ook om de verantwoordelijkheden van alle anderen die op een of andere manier met die zorgrelatie te maken hebben: collega’s, familie, de instelling. Met andere woorden: voor de zorgethiek is de context heel belangrijk, in tegenstelling tot de meeste andere ethische theorieën die juist de context verwijderden door te veralgemeniseren.

Hoewel zorgethiek ontstaan is binnen de gezondheidszorg, kan zij ook worden gebruikt in andere sectoren. In feite richt zij zich op elk zorgend handelen. De vraag is of de zorgethiek van toepassing is op de (intensieve) veehouderij. Want ook daar zorgen mensen, naar analogie met de gezondheidszorg, voor dieren die zijn toevertrouwd aan de zorg van de veehouderij als systeem en de zorg van de individuele veehouder. Volgens Harbers vereist het houden van dieren: “voortdurende zorg in de dubbele betekenis van het woord: zorg voor en zorgen over. Goed boeren is een kwestie van eindeloze zorg, in diverse soorten en maten. Zorg voor gaat altijd gepaard met zorgen over, ook weer van uiteenlopende aard – zorgen over de gezondheid van die ene koe, over de prijs van het varkensvoer, over de risico’s van die noodzakelijke nieuwe investering” [3]. Harbers vraagt zich echter af of je in zo’n context eigenlijk nog wel oprecht van zorg kunt spreken, laat staan van oprechte zorg. Hoewel de zorg stevig is ingebed in economisch handelen, impliceert dat volgens hem niet automatisch het primaat van de economie. Wij zijn het van harte eens met zijn stelling dat goed boeren een kwestie is van goed zorgen: “Economie gaat niet vooraf aan zorg,

maar zorg is substantieel onderdeel van de boereneconomie. Economie impliceert hier zorg. Sterker nog: economie is zorgen; onze boerderij was een economie van de zorg.” Op die manier staan zorg en economie dus niet tegenover elkaar, maar vormen twee zijden van dezelfde medaille.

De veehouderij krijgt haar ‘license to produce’ van de maatschappij door het toekennen van bovengenoemde relevante maatschappelijke waarden. Het belangrijke verschil met patiënten in de gezondheidszorg is echter dat dieren zich niet zelf aan de zorg van de veehouderij toevertrouwen. Wij pleiten daarom niet voor het ontwikkelen van een zorgethiek voor de veehouderij, maar voor het ontwikkelen van een zorgzame veehouderij, een van de twee elementen van een zorgvuldige veehouderij. Zoals patiënten in een ziekenhuis of zorginstelling, zijn ook dieren geheel afhankelijk van hun verzorgers voor onderdak, veiligheid, voedsel, drinken, welzijn en gezondheidszorg. De kwetsbaarheid en afhankelijkheid van dieren is het uitgangspunt voor de zorgzame veehouderij. Het gaat niet alleen maar over het overleven van de dieren, maar bovenal over de kwaliteit van hun leven. Brambell heeft dat in 1965 uitgedrukt in vijf vrijheden voor het dier: vrij van dorst, honger en onjuiste voeding; vrij van fysiek en fysiologisch ongerief; vrij van pijn, verwondingen en ziektes; vrij van angst en chronische stress; en vrij om hun natuurlijke (soorteigen) gedrag te vertonen [1].

Een belangrijke kern van zorgzaamheid is het creëren van (meer)waarde voor alle betrokkenen, waarbij helderheid over verantwoordelijkheden essentieel is voor een excellente organisatie van een zorgzame veehouderij. Het besef dat de zorgzame veehouderij steeds verbeterd moet worden en niet feilloos is, is belangrijk. Goede zorg vereist de inzet van alle betrokkenen binnen de sector van de veehouderij, maar ook van burgers, consumenten, maatschappelijke organisaties en overheid.

Vanuit de verschillende betekenissen van het Engelse woord ‘care’ kunnen we onze visie op een zorgzame veehouderij samenvatten als:

- a. Maatschappelijke aandacht voor dieren in de veehouderij (caring about) door het uitwerken van relevante maatschappelijke waarden.
- b. Het verantwoordelijk zijn voor dieren (taking care of) van mensen zowel binnen de veehouderij-sector als daar buiten door stelling te nemen in het maatschappelijk debat.
- c. Het zorg geven (care giving) aan dieren door de professionals in de veehouderij.

‘Je stinkende best
doen als een betrokken
vakman’

Professionele zorgvuldigheid intensieve veehouderij

Zorgvuldigheid is een veel gebruikt begrip in de gezondheidszorg en in de rechtsgeleerdheid. De nadruk ligt dan op de **zorgvuldigheid** (gezondheidszorg) of op de **zorgvuldigheid** (rechtsgeleerdheid). De betekenis in de gezondheidszorg is hierboven aan bod gekomen met onze kwalificering van de (intensieve) veehouderij als zorgzaam. Juridisch sluit het begrip aan bij de reeks ‘accuraat, consciëntieus, gedetailleerd, nauwgezet, precies, stipt, nauwkeurig, voorzichtig’ uit het woordenboek. Het zorgvuldige handelen van de professionals is in de meeste sectoren vastgelegd in standaarden, codes en protocollen’. In de (intensieve) veehouderij is al een traditie op dit gebied: we kennen codes voor dierenwelzijn en protocollen voor diergezondheid met informele sociale controle en formele controle van de overheid.

De zorgzame intensieve veehouderij is een complexe praktijk met vele betrokkenen, inclusief ieders professionele en persoonlijke waarden en normen. Professionaliteit vereist verantwoordelijkheid naar anderen, inclusief de sector en de samenleving. Het op een kwalitatief goede manier uitoefenen van een beroep in de veehouderij betekent een zorgvuldige beoordeling van de zorgvraag/situatie van dieren, vakkundig interveniëren/behandelen en procedureel correct handelen. Het gaat ook om professioneel samenwerken van collega’s en het naleven van bepaalde professionele gedragscodes die tot stand zijn gekomen in nationaal en internationaal verband. Kortom, “je stinkende best doen als een betrokken vakman”.

Hoe zien de criteria voor professioneel zorgvuldig handelen in de intensieve veehouderij eruit? Door algemene criteria van zorgvuldig handelen [5] te vertalen naar de intensieve

veehouderij, komen wij tot de volgende criteria als aanbeveling voor de ondernemers in de Nederlandse veehouderij:

- a. Wordt er voldoende rekening gehouden met de verantwoordelijkheden, taken en uitgangspunten van een veehouder?
- b. Wordt er voldoende rekening gehouden met de belangen, verwachtingen en rechten van belangrijke betrokkenen?
- c. Zijn ter zake doende (rechts)regels en afspraken meegenomen?
- d. Zijn de belangrijkste gevolgen van het handelen meegenomen?
- e. Kan de veehouder zijn handelen aan alle betrokkenen uitleggen?
- f. Kan het handelen van de veehouder een algemene regel worden in gelijke gevallen?

Referenties

- 1 Brambell F.W.R., 1965. Report of the Technical Committee to Enquire into the Welfare of Livestock Kept Under Intensive Husbandry Conditions, Her Majesty's Stationery Office, London.
- 2 Devettere R.G., 2009. Practical decision making in health care ethics: Cases and concepts, Georgetown University, Washington D.C.
- 3 Harbers H., 2009. Economie van de zorg, *Krisis*, issue 3, 99-117.
- 4 Loewy E.H., R. Springer Loewy, 2004. Textbook of health care ethics, 2nd edition, Kluwer, Dordrecht.
- 5 Verkerk M.A., H.A.M. Manschot, H. van Dartel, 2004. *Zorgethiek: naar een geografie van verantwoordelijkheden*, <http://1share.eldoc.ub.rug.nl/root2/2004/zorgaeeg/>.

Medeauteur

*Dr. Martin Scholten,
Animal Sciences Group*